

Salgın Hastalıkların Kısa Tarihi

İsmail Hakkı Elçi*

Salgın hastalıkların tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır zira salgınların en temel kaynağı olan mikropların, insanlık tarihinden daha önce var oldukları varsayılmaktadır. Salgın hastalıkların tarihi insanlık tarihinden daha eskilere dayansa da hakkında bilgi sahibi olunan ilk salgın hastalık M.Ö. 14. yüzyılda Hitit uygarlığında görülmüştür. Hititlerden ulaşılan tablette 20 yıl boyunca devam eden veba salgınının uygarlığı çok olumsuz etkilediği anlatılmaktadır.

Antik dönemde Tukidides'in aktardıklarından 430 yılında Peleponnez Savaşları esnasında veba salgınının baş gösterdiği anlaşılmaktadır. Yunan Vebası olarak adlandırılan bu salgın Atina halkının yaklaşık %30'unun ölümüne yol açmıştır. Yine M.Ö. 4. yüzyılda çiçek hastalığı Büyük İskender'in ordusunda büyük ölümlere yol açmış, bu durum İskender'in Hindistan seferinin başarısızlıkla sonuçlanmasının nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir (Smith, 2009:46).

Kaynak: www.antiktarih.com

Resim 1. Peleponnez Savaşlarında Atina'da Veba

Hititler ve Büyük İskender'i etkileyen salgın hastalıklar Roma İmparatorluğu'nda da ortaya çıkmış, imparatorluk bundan büyük zararlar görmüştür. Hem büyük bir alana hükmetmesi hem Akdeniz Havzası gibi eski dünyanın kavşak noktası sayılan bir bölgeyi elinde bulundurması, salgın hastalıklardan kaçınmasını

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Arel Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

imkânsız kılmıştır. Ortaya çıkan temel salgınlardan birinin sıtma olduğu bilinse de etki derecesi hakkında yeterli veri mevcut değildir. Ancak tarihte birçok uygarlık ve devlete bela olan veba, Roma İmparatorluğu'nu da rahat bırakmamıştır. Seneca şiirinde vebayı ölümden daha ağır ve zor bir durum olarak betimlemiştir (Perrin, 2009: 223). Hastalık orduda büyük ölümlere sebep olduğundan önlem olarak kalelere hastaneler inşa edilmiş, bu şekilde Roma kale mimarisi benzerlerinden farklılaşmıştır (Özdemir, 2005: 4). M.S. 165'te başlayan ve Antonine Vebası olarak adlandırılan salgın 5 milyondan fazla insanın ölümüne sebep olurken, özellikle Roma ordusu üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır. Çok fazla yayılım göstermese de İtalya dışında Roma İmparatorluğu sınırları dâhilinde olan Mısır ve Anadolu gibi bölgelere kadar yayılım göstermiştir.

Tarihin bilinen ilk büyük veba salgını olan ve Bizans İmparatorluğu'nun kaderini belirleyen Justinyen Vebası 541 yılında ortaya çıkmış, İmparatorluk ve Akdeniz çevresinde yayılım göstermiştir. Konstaninapolis'in nüfusunun yaklaşık %40'ının kırımına sebep olan bu salgın, yayılım gösterdiği bölgelerde

Kaynak: www.univr.it

Resim 2. Aşdod'da Veba

25 milyon insanın ölümüne yol açmıştır. Dönemin nüfusu göz önünde bulundurulduğunda Akdeniz ve Anadolu havzasında nüfusun %25'inin ölümüne yol açması tarımda emek kaybına ve imparatorluğun iktisadi olarak bunalıma girmesine sebep olmuştur (Smith, 2009: 39). Salgın ayrıca gücünün zirvesinde olan, Akdeniz ve Ortadoğu'ya kadar uzanan hâkimiyetleriyle Bizans ve Sasani İmparatorluklarını olumsuz etkilemiş, salgınla beraber bu bölgelerde zayıflamaya ve çekilmeye başlamıştır.

Bölgede oluşan güç boşluğu İslam'ın hızlı bir şekilde yayılmasını ve Müslümanlar'ın bölgede bir İslam devleti kurmalarını kolaylaştırmıştır (Arslan, 2020).

Veba dışında Orta Çağ'da görülen bir başka önemli salgın Hindistan'da ortaya çıkıp Avrupa'ya kadar yayılan cüzzamdır. Avrupa tarihinde 1090-1363 arası dönem, "The Great Leper Hunt" (Büyük Cüzzam Avı) olarak adlandırılmaktadır. Cüzzamlı hastalar leprosaria denilen alanlarda izole edilir, günahkâr olarak görülür, cadı ve Yahudiler'e yapılan kötü muameleye maruz bırakılırdı (Watts, 1999: 49-50).

Kaynak: Arkeofili, 2020

Resim 3.Veba Kurbanlarının Tasviri (Toggenburg İncili'nden)

Veba salgını 14. yüzyılda bir daha kendini göstermiş ve yarattığı büyük etkiden dolayı Avrupa'da "kara ölüm" olarak nitelendirilmiştir. Orta Asya ve Kırım civarında Tatarlar arasında patlak veren salgın, bu bölgelerde ticaret yapan İtalyan tacirler tarafından önce İtalya'ya daha sonra İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine yayılım göstermiştir. Yaklaşık 300 yıl devam eden bu salgın İngiltere nüfusunun üçte birinin ölümüne sebep olmuştur. Tablo 1'de de gösterildiği üzere bazı Avrupa şehirlerinde ölüm oranları %70'e kadar varmıştır. Günümüzde uygulanan karantina uygulamaları kadar sıkı ve kapsamlı olmasa da vebaya yakalanmış olanlar şehirlerden uzaklaştırılıyor, onları tedavi eden kişiler on gün boyunca tecrit ediliyordu. Bu

uygulamalara rağmen salgın Avrupa nüfusunun yaklaşık dörtte birinin ölümüne yol açmış; sebep olduğu kitlesel ölümler Avrupa'yı demografik ve iktisadi açıdan çok olumsuz etkilemiştir.

Şehirler	Yıllar	Nüfus	Vebadan Ölüm	Oran
Lyon	1628	100.000	50.000	%50
Milano	1630	130.000	60.000	%46
Verona	1630	53.000	30.000	%57
Venedik	1631	141.000	46.000	%30
Barcelona	1651	44.000	20.000	%45
Napoli	1656	300.000	150.000	%50
Cenova	1657	100.000	60.000	%60
Marsilya	1720	100.000	50.000	%50
Messina	1743	40.000	28.000	%70

Kaynak: (Panzac, 1997: 185)

Tablo1. Bazı Avrupa Şehirlerinde Veba Kaynaklı Ölümler

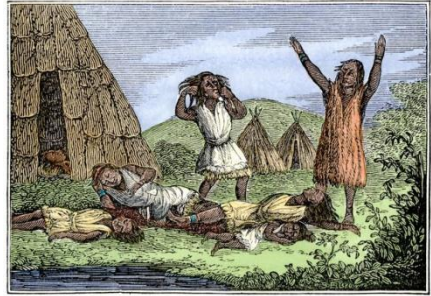
Salgının önemli etkilerine bakıldığında özellikle İtalya'yı vuran bu salgın İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı hakimiyetlerinde bulunduran Venedikliler'i zayıflatmış, bu da kuruluş aşamasında olan Osmanlı'nın önünü açarak Trakya'da ve Balkanlar'da ilerlemelerini sağlamıştır. Salgın Osmanlı'nın sadece Avrupa'da değil; Mısır'da yerleşik Memlük Devleti'ni zayıflatarak Orta Doğu'da da rahat ilerlemesini sağlamıştır. Memlûkler'de gösterdiği etkinin benzerini Altınorda Devleti'nde de göstererek devletin çöküşünü hızlandırmıştır (Emecen, 2010: 192).

Salgın; demografik, ekonomik ve siyasi etkileri yanında toplumsal ilişkileri de etkileyerek birçok ülkede azınlıklar aleyhine karışıklıklara sebep olmuştur. Almanya'da Yahudiler suları zehirlemekle suçlanmış, İspanya'da Fransızlar aynı damgayı yemiştir. Bu suçlamalar uzun bir süre azınlıkların kötü muameleye uğramalarına ve dışlanmalarına sebebiyet vermiştir (Smith, 2009: 42).

Bu döneme kadar salgınlar konusunda kurumsal ve sistemli

bir salgın önleme planı uygulanmamışken, salgının dehşeti devlet kurumlarını çeşitli önlemler almaya zorlamıştır. 1348 yılında Milano’da “halk sağlığı komisyonu” kurulurken; Mantova ve Ragusa kentlerinde karantina uygulanmıştır. Bu karantina önlemleri daha sonra Marsilya gibi diğer Avrupa kentlerinde de uygulanmaya başlanmıştır (Smith, 2009: 43).

Yine 16. yüzyılda ortaya çıkan ve Avrupa’da kitlesel ölümlere yol açan bir başka salgın hastalık çiçek hastalığı olmuştur. Temas ile bulaşan, vücudun çeşitli bölgelerinde kızarıklıklar meydana getiren bu ateşli hastalık yaklaşık 60 milyon insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Ancak hastalık Avrupa’da ortaya çıksa da Amerika kıtasını sömürgeleştirmeye başlayan Avrupalılarca Amerika kıtasına taşınmış, hastalığa bağışıklığı olmayan yerli toplumu kırmıştır. Bu salgın Aztek ve Maya gibi iki uygarlığın yıkılarak Amerika kıtasının Avrupalılarca sömürgeleştirilmesini kolaylaştırmış, kıtanın kaderini tamamıyla değiştirmiştir (Kiple, 2006: 10-29).

Kaynak: <https://images.wsj.net>

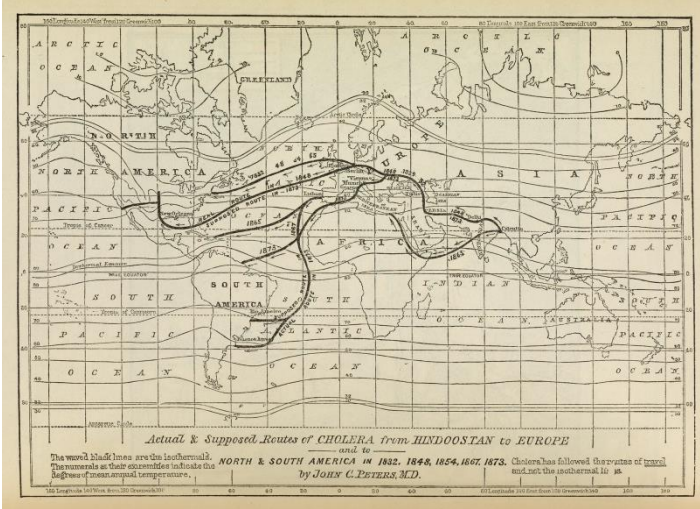
Resim 4. Amerika'nın Sömürgeleştirilmesinde Bulaşıcı hastalıklar

Avrupalılar tarafından sadece çiçek değil; tüberküloz, hıyarcıklı veba, sıtma, tifo ve kolera gibi bulaşıcı hastalıklar Amerika kıtasına taşınmış, bu hastalıklara karşı da bağışıklığı bulunmayan yerlilerde yüksek ölümlere sebep olmuştur. Bu salgınlar kıtada büyük bir nüfus kaybına sebep olunca Afrika’dan köleler ile bu durum ikame edilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde gelişen ve hızlanan transatlantik köle ticareti de Afrika’dan

sarıhumma ve sıtma hastalıklarının kıtaya ulaşmasına sebep olmuştur (Kiple, 2006: 10-29).

Hastalıkların taşınma yönü sadece Amerika kıtasına doğru olmamıştır. Kıtaya gidip Avrupa'ya dönen kişilerde de daha önce Kıta Avrupası'nda görülmeyen hastalıklarla karşılaşmıştır. Bu hastalıklar tam olarak bilinmemekle beraber Avrupa'da salgına dönüşen frengi hastalığının Amerika kıtasından taşındığı tahmin edilmektedir (McNeill, 2005: 473).

İnsanlık için tehdit oluşturmuş bir başka salgın hastalık kolera olmuştur. 19. yüzyılın başlarında Hindistan'da ortaya çıkan, yiyecek ve kirli sudaki bakterilerle insana bulaşan bu hastalık, yine Hindistan'da sömürgeler kuran Avrupalılarca, Avrupa ve dünyanın çeşitli bölgelerine taşınmıştır. 1817'den 1918'e kadar yedi büyük kolera salgını görülmüş ve bu salgın yüzbinlerce kişinin ölümüne yol açmıştır.

Kaynak: <https://images.prismic.io/wellcomecollection>

Resim 5. 19. yüzyılda Hindistan'dan Yayılan Kolera Salgını

1889-1890 yılları arasında ortaya çıkan ve Rus Gribi olarak bilinen, enfluenza virüsü kaynaklı grip salgını diğerlerinden farklı

olarak, gelişmiş demiryolu ve deniz taşımacılığı sebebiyle daha geniş bir alana yayılım göstermiştir. Kazakistan ve Kırgızistan gibi Orta Asya ülkelerinde ortaya çıkan salgın kısa sürede Moskova ve St. Petersburg şehirlerine ulaşmıştır. Buradan demiryolu taşımacılığı ile Berlin, Viyana ve Paris'e ve Kuzey ülkeleri hariç bütün Avrupa'ya; deniz ulaşımı sayesinde de Kahire, Tunus, Buenos Aires ve Tokyo gibi şehirlere kadar yayılmıştır. Bu salgın da yine yüzbinlerce kişinin ölümüne sebep olmuştur (Hays, 2005: 315-319).

Dünya nüfusunu önemli oranda azaltan bir başka grip salgını da İspanyol Virüsü ve H1N1 olarak adlandırılan salgın olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında ortaya çıkan salgında yaklaşık 50 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Savaş sonrası yıllarda ikinci ve üçüncü dalgalarla da devam eden bu salgın savaşın galibi olan İtilaf devletlerinin asker sayılarını azaltmış ve onların istedikleri dünya düzenini tam olarak kurmalarına izin vermemiştir (Arslan, 2020).

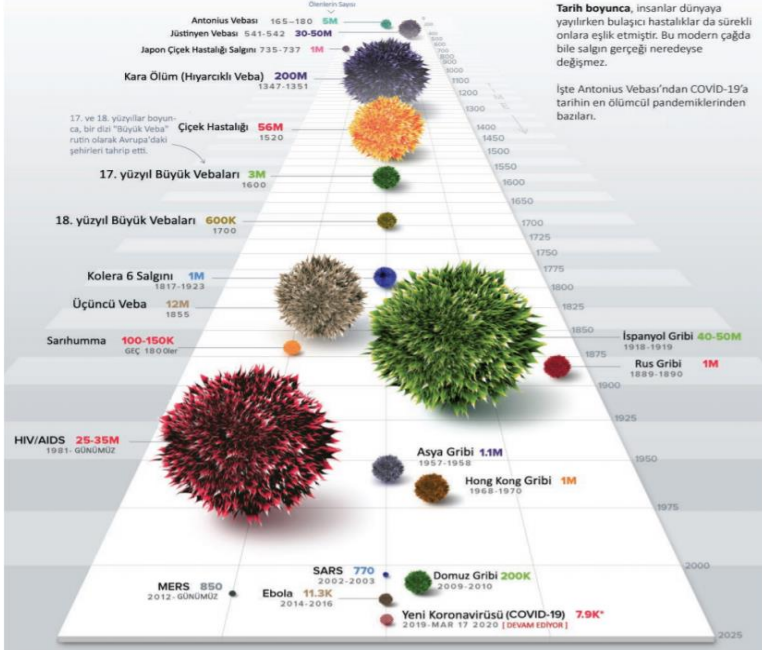
Kaynak: The New York Times, 2020
Resim 6. İspanyol Gribi Esnasında
Koruyucu Maske Takan Beyzbol
Oyuncuları

1957-1958 yılları arasında ortaya çıkan H2N2 olarak adlandırılan virüsün sebep olduğu grip salgını Hong Kong ve Moğolistan'da görüldükten sonra diğer Asya ülkelerine yayılmıştır. Virüsün yayılım alanı Asya ülkeleri ile sınırlı kaldığı için adına Asya Gribi de denmiştir. Tam olarak bilinmese de yaklaşık 1 milyon insanın öldüğü tahmin edilmektedir. 1968'de yine benzeri bir grip salgını Hong Kong'da ortaya çıktıktan sonra Rusya, Avrupa ve Amerika'ya kadar yayılarak bir milyondan fazla insanın ölümüne yol açmıştır (Kipple, 2006: 32).

İlk kez 1976 yılında tespit edilen ve günümüzde de her yıl yaklaşık bir milyon kişinin ölümüne sebep olan HIV/AIDS virüsü günümüze kadar 30 milyona yakın insanın ölümüne sebep olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre dünya genelinde yaklaşık 40 milyon kişi bu virüsü taşımaktadır.

İçinde bulunduğumuz yüzyılın ilk virüs salgını olan Corona virüsünün bir türü olan ve SARS-COV olarak adlandırılan virüs Çin'de ortaya çıkmış ve yayıldığı bölgelerde yaklaşık 10 bin kişinin ölümüne yol açmıştır. Hastalığa yakalananlarda ölüm oranı %10 civarında gerçekleşirken, günümüzde mücadele ettiğimiz Corona virüs salgınının ilk türü olması dikkat çekicidir.

Kaynak: LePan, 2020

Resim 7. Salgınların Tarihi

Yüzyılımızın başka bir salgını olan H1N1 virüsü yani Domuz gribi 2009'da Meksika'da ortaya çıkmış ve dünya nüfusunun

yaklaşık %10'una bulaşmıştır. Aynı şekilde bu salgın da yüzbinlerce insanın ölümüne yol açmıştır.

2012'de Corona virüslerinin bir türü olan ve Ortadoğu Solunum Sendromu Korona Virüsü (MERS-COV) olarak adlandırılan virüs türü Suudi Arabistan'da ortaya çıkarak yaklaşık 27 ülkeye yayılmıştır. Genel bir salgına dönüşmeden 624 kişinin ölümüne sebep olan bu virüs kendiliğinden kaybolmuştur.

Bir diğer virüs kaynaklı hastalık olan Ebola 2013'te Afrika kıtasında ortaya çıkmış, dünyanın diğer kıtalarına yayılmadan yaklaşık 10 bin kişinin ölümüne yol açmıştır.

Kaynakça

- Arkeofili, (2020). İnsanlık Tarihini Değiştiren 11 Salgın Hastalık, <https://arkeofili.com/insanlik-tarihinin-seyrini-degistiren-11-salgin-hastalik/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2020).
- Arslan, A. (2020), Salgın Hastalıkların Tarihi Dönüşümlere Etkisi, <https://www.indyturk.com/node/180021/t%C3%BCrkiyeden-sesler/salg%C4%B1n-hastal%C4%B1klar%C4%B1n-tarihi-d%C3%B6n%C3%BCm%C5%9F%C3%BCmlere-etkisi>, (Erişim Tarihi: 20.06.2020).
- Emecen, F.M. (2010). Yavuz Sultan Selim, İzmir: Yitik Hazine Yayınları.
- Hays, Jo. N. (2005), Epidemics and Pandemics Their Impact of Human History, California: ABC Clionc.
- https://images.wsj.net/im-189629?width=620&size=custom_3930x2763
- Kipple, K. (2006), Cambridge History of Medicine, Ed. RoyPorter, New York: Cambridge UniversityPress.
- https://images.prismic.io/wellcomecollection/0195cd25cb97e9be7c3141b5c850c6afd6476c1d_to-04-04-10074539.jpg?auto=compress%2Cformat&rect=&w=2000&h=
- LePan, N. (2020). Visualizing the History of Pandemics, <https://www.visualcapitalist.com/history-of-pandemics-deadliest/>,
- McNeill, W. (2005), Dünya Tarihi, Alaeddin Şenel (çev.), Ankara: İmge Yayınevi.
- Özdemir, H. (2005), Salgın Hastalıklarda Ölümler 1914–1918, Ankara: TTK Yayınevi.
- Panzac, D. (1997), Osmanlı İmparatorluğunda Veba, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Perrin, Paul C. v.d. (2009), "Preparing For an Influenza Pandemic: Mental Health Considerations" Prehospital and Disaster Medicine, 24(3), s.223-230.
- Price-Smith, Andrew T. (2009), Contagionand Chaos: Disease, Ecology, and National Security in the Era of Globalization, Massachusetts: MIT Publishing.
- The New York Times, (2020).Photos From a Century of Epidemics, <https://www.nytimes.com/2020/03/20/world/europe/coronavirus-aids-spanish-flu-ebola-epidemics.html>, (EriřimTarihi: 26.06.2020).
- Watts, S. (1999), Epidemics and History: Disease, Power, and Imperialism, New Haven: Yale University Press.
- www.antiktarih.com/wp-content/uploads/2018/05/black-plague-768x513.jpg
- www.unisr.it/mediaObject/unisr/ricerca/blog/Immagini/Plague_at_Ashdod/resolutions/res-1992x10000/Plague_at_Ashdod.jpg